

lantische strijdkrachten in Centraal-Europa. Hoewel de NAVO formeel het denkbeeld der EDG steunt en hoewel Juin gedoodverfd werd als commandant van de EDG, bestreed hij het Europese leger zo vaak hij kon. Toen hij weigerde zich door premier Laniel te laten ontbieden (hij was geen „trompetter”), kreeg hij ontslag uit zijn Franse functies. Zijn functie bij de NAVO was hij bereid neer te leggen mits een Fransman hem zou opvolgen. Het was een hele sensatie. Juin verpersoonlijkt de Franse officierstraditie en speelt nu de martelaar. Intussen maken tegenstanders van een Duitse herbewapening van hem gebruik. Ten onrechte, want Juin is tegen Duitse-herbewapening-in-de-vorm-der-EDG.

De Duitse regering slaagde er in een „verduidelijking” van de grondwet aangenomen te krijgen, waardoor Duitse herbewapening — en niet alleen in het kader van een Europees leger — mogelijk wordt. De vereiste Franse goedkeuring werd slechts verkregen onder de voorwaarde, dat eerst de EDG bekrachtigd zal zijn . . .

Vreemde wegen ging de militaire revolutie in Egypte, doch — dat moet men haar nageven — nog steeds vloeide er vrijwel geen bloed. Generaal Neguib, president en premier, werd op zekere morgen afgezet en in zijn huis gevangen gehouden. „Wij hadden hem kunnen doden”, zeide minister Salem, „doch wij hebben hem maar laten leven, zoals wij met Feroek deden”. De jonge kolonel Nasser, man achter de schermen, werd premier. Hij betichtte Neguib van dictatoriale neigingen. Maar een volksbeweging bracht deze weer aan de macht. Neguib reisde met Salem naar de Soedan (waar ernstige onlusten ontstonden) en bezocht met Nasser ziekenhuizen. Verkiezingen en politieke vrijheid werden aangekondigd en weer afgezegd. Intussen werd president Neguib ziek en bedlegerig en langzaam begon Nasser de positie van Neguib weer uit te hollen. In Syrië moest Sjjsjakly, die enige jaren geregeerd had als sterke man, het veld ruimen.

Verkiezingen, die in België gehouden werden voor kamer, senaat en provinciale raden, maakten een einde aan de absolute meerderheid der Christelijke Volks Partij en haar vier jaar oude „homogene regering”. De socialisten, die aanmerkelijke zetelwinsten behaalden, werden het met de liberalen eens over een coalitie, die de Rooms-Katholieken in de oppositie drong.

*

BOEKBESPREKING

MR W. BRAK, *Eigendom en Rentmeesterschap*. Uitgegeven in samenwerking met „Het Christelijk Boek” door uitgeverij van Keulen, Delft. 1952. 38 blz.

Mr Brak, hoofdbestuurder van de Christelijke Bedrijfsgroepen Centrale in Nederland, heeft een goed werk gedaan met de publicatie van deze brochure. In de Inleiding merkt hij op, dat het vraagstuk van het eigendomsrecht in de laatste tijd met name in de Christelijke vakbeweging voortdurend aan de orde is. Hij herinnert daarbij aan het referaat in

1948 door Prof. Dr G. Brillenburg Wurth op de algemene vergadering van het Christelijk Nationaal Vakverbond gehouden over *De eigendom in het licht van de Bijbelse Openbaring* en aan de artikelen door de 2e voorzitter van het C.N.V. de heer F. P. Fuykschot in het eerste halfjaar van 1950 in *De Gids* gepubliceerd en later enigszins uitgewerkt als brochure uitgegeven in de reeks „Christendom en Maatschappij” onder de titel: *Medezeggenschap van de arbeiders in overeenstemming met een schriftuurlijk eigendomsbegrip*. En hij meent met alle waardering voor deze geschriften toch te mogen opmerken, dat „er daarnaast plaats is voor een beschouwing, die dit vraagstuk meer uit een juridisch oogpunt beziet”.

Ik geloof, dat hij zich hier wat al te bescheiden heeft uitgedrukt. Wie over het eigendomsrecht schrijft en daarover het licht van de Bijbelse openbaring wil laten schijnen, zal altijd moeten bedenken, dat dit onderwerp naar zijn aard een *rechtelijk* vraagstuk is.

Dit wil natuurlijk niet zeggen, dat de juridische beschouwing zich hier zou kunnen beperken tot een bloot positiefrechtelijke uiteenzetting van het geldende recht ter zake. Het gaat hier veeleer in de eerste plaats om de *grondslagen* van het eigendomsinstituut gezien in het licht van de grondslagen der rechtsorde binnen de menselijke samenleving. Maar ook in deze principiële zin genomen blijft het vraagstuk van *rechtelijke* aard en de theologie en de ethiek zullen er van haar gezichtspunt niets verantwoordt over kunnen zeggen zonder dat zij zich van te voren grondig rekenschap hebben gegeven van de innerlijke aard der typisch verschillende rechtssferen waarbinnen zich het eigendomsrecht in onze moderne, uiterst gedifferentieerde samenleving openbaart. En dit laatste onderzoek kunnen zij niet zonder de hulp van de door het Schriftuurlijk grondmotief geleide rechtswetenschap verrichten, want het valt principieel buiten de grenzen van de theologie en de zedeleer. Deze laatste wetenschappen kunnen niet anders dan verwarring stichten wanneer zij de „sociale” beginselen van het Mozaïsche recht zouden gaan stellen tegenover de „individualistische” van het heidense Romeinse recht, zonder te bedenken, dat dit een volkomen onhistorische tegenstelling zou zijn. Immers, afgescheiden van haar uitzonderlijk theoretisch karakter, was de Mozaïsche wetgeving slechts berekend voor een nog ongedifferentieerde samenleving, waarin voor een differentiatie van het recht in burgerlijk privaatrecht, publiekrecht, intern bedrijfsrecht en verenigingsrecht, kerkrecht enz. nog geen plaats was. Daarentegen was het hoog ontwikkelde Romeinse burgerlijk privaatrecht (*ius gentium*), dat men bij de kwalificatie van het Romeinse recht als „individualistisch” op het oog had, een uiting van een gedifferentieerde samenleving, waarin de totalitaire greep der ongedifferentieerde gemeenschap op haar leden heeft plaats gemaakt voor gedifferentieerde levenskringen en ook ruimte ontstond voor een burgerlijke privaatrechtssfeer, waarin de mens als zodanig, onafhankelijk van zijn toebehoren tot bepaalde gemeenschappen, tot zijn recht kwam¹⁾.

Dit is in hoofdzaak ook de strekking van het betoog van Mr Brak.

¹⁾ Calvijn, die inderdaad het Romeinse recht grondig had bestudeerd, heeft zich nimmer aan de huidige misvattingen van het burgerrechtelijk Romeinse eigendomsbegrip schuldig gemaakt. Hij had grote waardering voor het Romeinse *ius gentium* in de vorm, waarin het in de Germaanse landen werd gerecipieerd.

Hij wil voor alles klaarheid scheppen in een materie, waarin het oordeel veelszins vertroebeld was door gemis aan grondige kennis van de in het geding zijnde verhoudingen in haar innerlijke aard en haar historisch-sociale achtergronden. En hij waarschuwt terecht tegen vage sociaal-ethische beschouwingen van het vraagstuk, die onder bijbelse signatuur aangediend, de eigenlijke rechtsvragen verdoezelen en in een volkomen verkeerd licht stellen.

Na een korte uiteenzetting van de definities, die art. 625 van het B.W. en de artt. 537, 544 en 545 van de Code Civil geven en die sterk beïnvloed zijn door de Romeinsrechtelijke opvatting van het burgerlijk eigendomsrecht, geeft hij een beschouwing over zakelijke en persoonlijke rechten. Daarin komt hij terecht op tegen Fuykschots interpretatie, die de gehele onmenswaardige positie van de arbeider in de eerste helft der vorige eeuw op rekening van deze Romeinsrechtelijke eigendomsopvatting meent te kunnen stellen, omdat de eigendom hier slechts als een zakelijk recht werd gevat. Zulk een interpretatie bewijst inderdaad slechts een gemis aan inzicht in de verhouding van het burgerlijk privaatrecht tot de sociale wetgeving en een volkomen misvatting van de aard van een zakelijk recht.

Iets geheel anders is natuurlijk, dat het eigendomsrecht *in de intern-bedrijfsrechtelijke sfeer* de grondslag wordt gezagsbevoegdheid van de werkgever tegenover de in zijn dienst zijnde arbeiders. Daartegen richtte de rechtssocioloog Georges Gurvitch zich vanuit socialistisch standpunt en noemde dit een overblijfsel van de feodale eigendomsopvatting. Maar dit patroonsgezag heeft nu juist met de burgerrechtelijke sfeer van de eigendom, die door art. 625 B.W. wordt bestreken, niets van doen. Het behoort tot de typisch economisch gequalificeerde sfeer van het intern bedrijfsrecht, die met de burgerrechtelijke slechts in zoverre vervlochten is, dat zij niet te kort mag doen aan de burgerlijke privaatrechten van de arbeider.

Wie aan het burgerlijk privaatrecht de eis zou stellen dat het een publiekrechtelijke binding aan het eigendomsrecht zou geven, zoals dat in onze sociale wetgeving is geschied, heeft van de innerlijke aard en taak van het burgerlijk privaatrecht niets verstaan.

Wel kan men de burgerlijke wetgever van 1838, gelijk Mr Brak terecht opmerkt, er een verwijt van maken, dat zij bij de regeling van de *verbintenisrechtelijke* verhouding tussen werkgever en werknemer de burgerrechtelijke beginselen van vrijheid en gelijkheid heeft geschonden door de werkgever een geprivilegieerde positie te geven. Aan deze misstand is in 1907 door de burgerrechtelijke regeling van de arbeidsovereenkomst een eind gemaakt. Maar dat dit laatste kon geschieden met volkomen handhaving van art. 625 B.W. bewijst, dat hier niet het burgerlijk eigendomsrecht als zakelijk recht in het geding was.

Mr Brak bespreekt vervolgens de aanval op het Romeinse recht en verwijst ter weerlegging van de onhistorische opvattingen, die over de individualistische geest van het Romeinse eigendomsbegrip zijn verkondigd, in hoofdzaak naar mijn verhandeling *De verhouding tussen individu en gemeenschap in de Romeinse en Germaanse eigendomsopvatting*. Het is jammer, dat hij in dit verband niet is ingegaan op de innerlijke aard van het Romeinse burgerlijk privaatrecht, zoals zich dit laatste in het

zgn. *ius gentium* ontwikkeld heeft. Want nu komt zijn conclusie, dat het met de volstrektheid van het Romeinse eigendomsbegrip nogal meevalt, enigszins in de lucht te hangen. Het gaat er immers niet om of het individualistisch karakter van dit begrip nogal meevalt, maar veeleer om de fundamentele vraag inzake de innerlijke aard en de heilzame functie van de burgerrechtelijke sfeer van het eigendomsrecht tegenover de overspanning van de gemeenschapsgedachte in de moderne idee van een „socialisering” van het burgerlijk privaatrecht. Daarover spreekt de schrijver wel in 't algemeen, in het slotgedeelte van zijn betoog, maar niet in verband met het Romeinse burgerrechtelijk eigendomsbegrip en daarom is zijn antwoord op de tegen dit laatste gerichte aanval niet overtuigend.

Veel sterker is zijn beschouwing over het eigendomsrecht in Oud-Israël, die hij in het kader plaatst van de ongedifferentieerde structuur van de oud-Israëlitische samenleving. Daardoor wordt inderdaad duidelijk, dat de „sociale” regeling van het Mozaïsch recht niet past op onze moderne toestanden.

De schrijver staat vervolgens stil bij de opvatting van het eigendomsrecht als rentmeesterschap en komt tot de conclusie, dat deze opvatting niet rechtstreeks in het Oude of Nieuwe Testament is te vinden, ook niet in de gelijkenis van Luc. 16. Wel geeft hij toe, dat het in het algemeen een Schriftuurlijke gedachte is, de eigenaar tegenover God als leenman of rentmeester te zien, mits men bedenke dat deze analogische uitdrukking evengoed past op onze arbeidskracht, en dus niet alleen op de eigenaar van productiemiddelen maar evenzeer op de arbeider van toepassing is. Maar in ieder geval, zo merkt hij op, ligt deze opvatting niet in de sfeer van het recht, maar van de religieus gefundeerde ethiek.

Ofschoon ik de bedoeling van de schrijver wel begrijp, geloof ik toch dat hij zich hier minder gelukkig heeft uitgedrukt. De bijbelse opvatting, dat de mens niets van wat hem op aarde is toegedeeld als „autonoom bezit” mag beschouwen, maar van alles God rekenschap zal hebben te geven, is van *centraal-religieuze* aard en mag in haar draagwijdte niet tot de „ethische” (de schrijver bedoelt hier klaarblijkelijk de *morele*) sfeer worden beperkt.

Zij raakt dus wel degelijk ook de *grondslagen* van het burgerlijk eigendomsrecht, inzover deze de *Oorsprong* van de rechtsorde betreffen, en is van fundamentele betekenis voor de wijze, waarop de eigenaar zijn subjectief recht heeft uit te oefenen.

Maar het religieuze grondgebod, dat in deze bijbelse gedachte is geïmpliceerd, kan binnen de sfeer van het burgerlijk privaatrecht, nimmer in zijn volheid, maar alleen *binnen de typische geaardheidsgrenzen van deze rechtssfeer* tot uitdrukking komen.

Dit wil zeggen, dat men van christelijke zijde zich er nimmer op kan beroepen ter verdediging van een meer „ethisch-sociale” opvatting van het burgerlijk eigendomsrecht, die praktisch zou neerkomen op de ondergraving van zijn innerlijke karaktertrekken. De noodzakelijke bindingen, welke dit recht in de onderscheiden typische gemeenschapssferen van het rechtsleven ondergaat, behoren niet thuis in art. 625 van het Burgerlijk Wetboek, omdat zij niet van burgerrechtelijke aard zijn. Daarom mogen wij er dankbaar voor zijn, dat de Hoge Raad in een constante rechtspraak de moderne leer van het rechtsmisbruik verworpen heeft, volgens welke

ieder burgerlijk privaatrecht misbruikt wordt, wanneer het zou worden uitgeoefend in strijd met zijn „sociaal-economische bestemming”. Want deze leer, die in art. 1 van het zgn. Burgerlijk Wetboek van de Sowjet-Unie is aanvaard, is in strijd met de grondslagen van het burgerlijk privaatrecht en maakt de burgerlijke eigenaar niet tot rentmeester van God, maar van een overheid die daarbij haar competentie-grenzen als burgerlijk wetgever principieel zou overschrijden. Daarentegen kan men in de leer van de Hoge Raad, die rechtsmisbruik alleen aanneemt wanneer het burgerlijk eigendomsrecht wordt uitgeoefend „zonder redelijk belang” en alleen om zijn naaste te schaden, een uitdrukking zien van het religieuze rentmeesterschap van de eigenaar naar de innerlijke aard van het burgerlijk privaatrecht zelve.

Daarom vind ik het jammer dat de heer Brak — ongetwijfeld tegen zijn eigenlijke bedoeling — de draagwijdte van de bijbelse gedachte van het rentmeesterschap tot de ethische sfeer heeft beperkt en dus de indruk heeft gewekt alsof zij voor de eigenlijke burgerlijke privaatrechtsnormen geen betekenis zou hebben. Zij heeft dit ongetwijfeld wél, maar zeker niet in de zin waarin de heer Fuykschot dit blijkbaar bedoelde, toen hij de formulering van het burgerlijk eigendomsrecht in art. 625 B.W. aanviel in het kader van de strijd voor de medezeggenschap der arbeiders in de onderneming.

Het „sociale vraagstuk” ligt niet binnen de sfeer van het burgerlijk privaatrecht en kan nimmer tot een bevredigende oplossing komen *ten koste van dit laatste*.

Daarom is het goed, dat de schrijver in zijn slotbeschouwing nog eens met nadruk gewezen heeft op de eigen aard en taak van dit recht, dat nu eenmaal geen typisch *gemeenschapsrecht* is, maar een intrinsiek *maatschaps* karakter draagt.

DOOYEWEERD.

Handboek Pastorale Sociologie. Deel I: Zeeland, Zuid-Hollandse eilanden, Noord-Brabant en Limburg.
's-Gravenhage, Boekencentrum N.V. 1953; 324 blz.,
f 7.50.

De redactie van bovengenoemd handboek berust bij Prof. Dr W. Banning, de directeur van het Sociologisch Instituut der Nederlands Hervormde Kerk te Utrecht.

De bedoeling van deze nieuwe uitgave is, „voor het gehele gebied van Nederland bijeen (te) brengen en (te) ordenen het materiaal, dat de positie, het leven en werken der Kerk (speciaal de Nederlands Hervormde Kerk) te midden van ons volk duidelijk maakt”.

Om dit plan te volvoeren is het land verdeeld in 47 districten. In dit eerste deel worden behandeld: Zeeland, Noordbrabant, Limburg en de Zuidhollandse eilanden, tezamen een 12-tal districten omvattend.

De aard en de opzet van het werk brengen mee dat ook aan de politieke